



L'ESCOLA MODERNA
EL MOVIMENT FREINET VALENCIÀ
(1962-1977)

ALFRED RAMOS

SEGONA EDICIÓ

L'ESCOLA MODERNA
EL MOVIMENT FREINET VALENCIÀ
(1962-1977)

ALFRED RAMOS

L'ESCOLA MODERNA

EL MOVIMENT FREINET VALENCIÀ (1962-1977)

Presentació de Ferran Zurriaga i Agustí
Pròleg de M.^a del Carmen Agulló Díaz
Lletra d'amical cooperativa de Manolo Civera i Gómez

Segona edició



COL·LECCIÓ FUNDACIÓ CÀTEDRA ENRIC SOLER I GODES, 14

Noms: Ramos, Alfredo, 1951- autor | Zurriaga, Ferran, escriptor de contingut textual suplementari | Agulló Díaz, Ma. del Carmen (María del Carmen), 1957- escriptor d'un pròleg | Civera i Gómez, Manuel, 1947- escriptor de contingut textual suplementari | Universitat Jaume I. Publicacions, entitat editora

Títol: L'Escola moderna : el moviment Freinet valencià (1962-1977) / Alfred Ramos ; presentació de Ferran Zurriaga i Agustí ; pròleg de M.^a del Carmen Agulló Díaz ; letra amical cooperativa de Manolo Civera i Gómez

Descripció: Segona edició | Castelló de la Plana : Publicacions de la Universitat Jaume I. Servei de Comunicació i Publicacions, [2023] | Col·lecció: Fundació Càtedra Enric Soler i Godes ; 14 | Inclou referències bibliogràfiques

Identificadors: ISBN 978-84-19647-62-7 (paper) | ISBN 978-84-19647-63-4 (pdf) | ISBN 978-84-19647-64-1 (ePub)

Matèries: Freinet, Tècniques – Comunitat Valenciana – S. XX | Ensenyament – Comunitat Valenciana – S. XX

Classificació: CDU 371.4 Freinet (460.31)"19" | CDU 37(460.31)"19" | THEMA JNT 1DSE-ES-T



Publicacions de la Universitat Jaume I és una editorial membre de l'UNE, cosa que en garanteix la difusió i comercialització de les obres en els àmbits nacional i internacional. www.une.es.



Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat d'excepció prevista per la llei. Dirigiu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.

Aquest llibre ha rebut el suport de la Fundació Càtedra Enric Soler i Godes:



© Del text: Alfred Ramos, 2023

© D'aquesta edició: Publicacions de la Universitat Jaume I

Primera edició: 2022

Segona edició: 2023

Il·lustració de la coberta: Clara-Iris Ramos, 2023

Edita: Publicacions de la Universitat Jaume I. Servei de Comunicació i Publicacions
Campus del Riu Sec. Edifici Rectorat i Serveis Centrals. 12071 Castelló de la Plana

e-mail: publicacions@uji.es <http://www.tenda.uji.es>

Coordinació editorial: M. Carme Pinyana Garí

ISBN paper: 978-84-19647-62-7

ISBN pdf: 978-84-19647-63-4

ISBN epub: 978-84-19647-64-1

DOI: <http://dx.doi.org/10.6035/FCSolerGodes.14>

Dipòsit Legal: CS 709-2023

*És, doncs, del xiquet del qual cal partir
per donar totes les seues possibilitats al mètode natural,
aportant a la nostra acció pedagògica
la mateixa unitat i la mateixa esperança
que té la mare al veure el seu fill obrint-se a la vida.*

ÉLISE FREINET, 1969

*Si l'escola valenciana està tenint un paper important en aquest País
és perquè moltes de les persones que hi hem treballat
hem sabut crear un moviment social al voltant de l'escola.*

CARME MIQUEL, 2004

*La nostra tasca quotidiana d'ensenyar
la veiem com una obra creativa,
compartida cooperativament
entre tots aquells que formem el col·lectiu escolar.*

FERRAN ZURRIAGA, 2019

*Als meus estimats néts,
Martí, Arnau i Victòria Caballero Ramos
educats a l'ombra protectora
de l'escola en valencià,
activa, inclusiva, plural i solidària,
filla del corrent cooperatiu del freinetisme,
a la recerca final de la felicitat*

ÍNDIX

PRESENTACIÓ, Ferran Zurriaga i Agustí	9
PRÒLEG, M. ^a del Carmen Agulló Díaz	15
LLETRA D'AMICAL COOPERATIVA, Manuel Civera i Gómez	21
INTRODUCCIÓ	27
1. EL LLARG CAMÍ CAP AL REDREÇAMENT (1939-1964)	41
2. LA SECCIÓ DE PEDAGOGIA DE LO RAT PENAT (1964-69)	75
3. EL GRUP FREINET VALENCIÀ (1970-1973)	169
4. ACIES (1974-1977)	247
FONTS I BIBLIOGRAFIA	383
MESTRES DEL MOVIMENT FREINET VALENCIÀ	395

Sigles

ACIES	Associació per a la Correspondència i la Impremta Escolar
AGA	Archivo General de la Administración Civil del Estado
APEV	Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana
AUJI	Arxiu de la Universitat Jaume I
BEM	Biblioteca de l'Escola Moderna
BOE	Boletín Oficial del Estado
BPS	Brigada Político-Social Franquista
BT	Biblioteca de Treball
BTJ	Biblioteca de Treball Júnior
CCOO.PV	Comissions Obreres del País Valencià
CEL	Cooperativa Ensenyament Laic
CETF	Cooperativa Española de la Técnica Freinet
CUC	Col·legi Universitari de Castelló de la Plana
EGB	Ensenyament General Bàsic
EN	Escola Normal de Magisteri
FCESIG	Fundació Càtedra Enric Soler i Godes
FECPV	Federació d'Entitats Culturals del País Valencià
FIMEM	Federació Internacional dels Moviments de l'Escola Moderna
GE	Grup Escolar
GT	Grup Territorial
ICE	Institut de Ciències de l'Educació
ICEM	Institut Cooperatiu de l'Escola Moderna
ILE	Institución Libre de Enseñanza
LGE	Llei General d'Educació
LRP	Lo Rat Penat
MCE	Moviment de Cooperació Educativa d'Itàlia
MCEP	Moviment Cooperatiu d'Escola Popular
MCEP.PV	Moviment Cooperatiu d'Escola Popular del País Valencià
MEC	Ministerio de Educación y Ciencia
MFV	Moviment Freinet Valencià
MSCC	Moviment Social-Cristià
PSV	Partit Socialista Valencià
RIDEF	Encontre Internacional d'Educadors Freinet
SEM	Servicio Español del Magisterio
SIM	Estatge Internacional del Mediterrani
SATE	Sindicat Assembleari de Treballadors del País Valencià
STE.PV	Sindicat de Treballadors del PV
UGT.PV	Unió General de Treballadors del País Valencià
UJI	Universitat Jaume I
UV	Universitat de València

PRESENTACIÓ

Amb aquest llibre Alfred Ramos contribueix, d'una manera cabdal, tant a mostrar-nos el treball d'uns mestres il·lusionats del seu ofici, com a descobrir-nos els camins dels orígens de l'escola valenciana actual. I ho fa, precisament, perquè ell forma part d'aquesta història. Una història que se desplega àmpliament i dona cabuda a una llarga nòmina de mestres. Ens trobem davant d'una obra coral de noms. I com una pel·lícula, l'autor ens convida a trobar-nos davant el dia a dia d'un col·lectiu d'homes i dones compromesos i apassionats pel seu treball. En això, trobem una visió ampla de l'autor d'aquesta història. Una mostra més de la seua vocació i mirada cinematogràfica. No debades, sempre ha estat un estudiós del món del cinema i director, amb Joan Vergara, d'algunes pel·lícules com *Terres d'arròs* (1972) i *Carles Salvador. Elogi a un xiprer* (1979). Aquesta darrera un homenatge a la figura de Carles Salvador, la qual cosa li dona al llibre una amplitud de mirades i una visió documentada, filla d'un guió pensat en llargues jornades de treball. Jornades a les quals dedicà moltes hores amb el beneplàcit de la seua companya M.^a Victòria Navarro, mestra i activa participant del Moviment Freinet. Dit això, podeu imaginar-vos la construcció del llibre, dels dos junts consultant-se dades i recordant fets. S'ha escrit bastant i tenim moltes històries on els matrimonis pedagògics han donat pas a un treball compartit exemplar. La història del Moviment Freinet, amb Célestin i Élise Freinet n'és un exemple.

Alfred, ens deixa una mirada –serena– a un passat compartit amb un col·lectiu del qual ha estat testimoni i integrant. En el llibre, ens ve a mostrar aquest grup cooperatiu, inspirat en les tècniques Freinet, amb una clara voluntat d'educar, de valorar la llengua dels valencians i entrant amb ella a les aules on mai havia estat considerada; i ho férem moltes vegades també amb la voluntat del pares i amb el convenciment d'altres companys educadors. Ja veureu com no va ser un camí de roses. Ara bé, Alfred ha construït el relat clar i global i sense deixar d'enumerar els noms dels qui feren i visqueren aquesta etapa històrica de l'escola al País Valencià. Ha fet un treball amb consciència de recuperar noms i històries on tingueren cabuda tots aquells que participaren d'unes activitats didàctiques, inspirades en la cooperació escolar. Fins a quin punt és vàlid aquest model escolar per donar llibertat als alumnes? Les creacions dels alumnes, els quaderns de texts lliures, les descobertes del medi, els itineraris didàctics, el càlcul viu, l'assemblea, l'autoavaluació... en són en bona part la resposta. Ens sorprén de vegades amb les aportacions de molts d'aquests mestres en altres treballs sobre el medi, descobrint històries, creant nous llibres, contant i inventant contes, jocs, itineraris didàctics..., és tot un món que fuig de l'escola tancada en ella mateixa, i s'obri a la societat, al poble. Ara, molts dels qui visquérem aquesta història estem jubilats, però així i tot, seguim recapitulant d'allò que vàrem fer i hem viscut, sempre amb el desig de deixar camins oberts, cap a un model futur de l'escola al País Valencià. Trobar-nos en l'*Amical Conversa del dimarts* és també un fet que ens agermana.

El relat del llibre ens mostra el rostre dels personatges que dia a dia anaren construint amb tempteigs i experiències un discurs pedagògic on, per davant de tot, estava la voluntat de construir un model cooperatiu d'escola popular i valenciana. Un model que s'avenia molt bé, a tot allò que alhora s'estava movent a les terres de França, Itàlia i altres parts del món. Tot un seguit d'ingredients importants, véiem transcórrer en els estatges, congressos i cursets que anàvem organitzant. Teníem i tenim models i nosaltres els seguïrem i els seguirem mostrant fins on podrem. En el començament jugàvem amb les carències de les inspeccions, tenim un rastre d'anècdotes d'aquelles visites i d'aquells diàlegs, unes vegades rígids «d'ordeno i mando» del senyor inspector o inspectora, i altres més familiars i comprensius que ens apropaven a la col·laboració. En aquesta narració veiem com les estructures no eren favorables a les nostres accions d'introducció del valencià a les aules, està farcit d'accions que ens impediien per part de la burocràcia estatal, regional o dels pares no convençuts i els qui odiaven la llengua, tot un martirologi de fets. Les estructures del ministeri d'ensenyament anaven relaxant-se i, amb les esclatxes que trobàrem amb la Llei de Villar Palasí, la voluntat dels mestres podia més que les ordenances inspectores. En el llibre,

Alfred va situant-nos amb la benaurança de l'amic que creu que aquest era el camí que havíem de fer i així el visquérem. Però, com sol passar en aquestes històries de grup o col·lectius, també de vegades les disputes es feien presents i els camins triats per aconseguir un fi, podien dividir-nos; però ara podem dir que són comptats els casos en què aquestes divisions ens portaren a una ruptura total. No sé si són els anys de jubilatats que dulcifiquen els comportaments humans, però les empremtes d'aquells treballs en molts de nosaltres han deixat un gust per retrobar-nos, per seguir refent els camins de l'obra que anàvem fent en les escoles, no hi ha cap llistat d'enemics entre els qui formaren aquesta història. És allò que Alfred ha captat a l'hora de parlar de les vessants que han estat apassionant en tots aquests anys: la recuperació del valencià a les aules i la pedagogia renovadora per donar uns altres models de vida als nostres infants. Dos temes que segueixen constituint l'eix de la nostra pràctica docent i de la nostra teoria en l'ofici de mestres.

Ara, si donem una mirada a aquell començament, veiem que la nostra formació o millor dit autoformació, va trobar uns bons mestres. Uns clàssics que van ser els llibres *Hay que cambiar de educación* de Robert Dottrens i *Espíritu de la escuela primaria* d'Eduard Spranger, així com les conclusions del *Congrés de Luxemburg sobre Bilingüisme* de l'any 1928.

Amb aquell reduït i senzill bagatge començarem a organitzar el nostre dia a dia i ho fèiem amb la consciència que era el nostre camí. Després trobarem la via que inquietava a Europa, de les idees i tècniques del matrimoni de Célestin i Élise Freinet, i entràrem en el circuit de l'ICEM de França, amb els seus congressos i estatges i del MCE italià, de la FIMEM internacional, vies que ens donaren recursos i ens afermaren en els nostres treballs.

Gràcies Alfred, en fer aquest agosarat treball de recerca sobre la vida de la Secció de Pedagogia, d'ACIES i després del MCEP, la seua lectura, ens dona memòria de les coses i també d'algunes vies que quedaren de vegades aparcades i que després notàvem a faltar. Però, això i tot, aprenguérem a detectar els interessos i les necessitats dels xiquets i xiquetes valencians, els facilitàrem descobrir el seu entorn, les sortides de l'aula, el goig d'organitzar-se i de crear els seus textos i cançons, espais creatius i els models d'organitzar unes classes cooperatives i, van ser conscients que la llengua pròpia dels valencians tenia un paper vital en aquella renovació pedagògica.

El que ha fet l'autor és primer de tot recuperar la memòria del grup; sense aquest llibre, molts moments de la nostra història haurien quedat oblidats i molts noms deixarien de ser presents. Gràcies a l'arxiu *Soler i Godes* de la Universitat Jaume I de Castelló, els camins de construir el llibre han trobat la seua raó d'ésser

en aquesta documentació guardada pel MCEP valencià. Ell, amb persistència i dia a dia, ha anat escorcollant els documents i llistes de participants dels congressos i estatges. Junt amb això, ens mostra els plantejaments del col·lectiu, les iniciatives i els grups de treball i també les estratègies per fer la nostra. Com de vegades sabíem esperar el moment propici, trobar l'escletxa que obria altres panys que es resistien. No existien manuals per a les classes de valencià i véiem com ens aventurarem i cerquem fer-los nosaltres. Vàrem trobar de vegades ajudes, voluntats que feien possible la nostra proposta de portar el valencià a les aules, podíem fer un rosari de noms de col·laboradors, de vegades Alfred els assenyala. Com qualsevol país porta la llengua a l'escola i té al seu voltant la voluntat dels qui la comparteixen, també la nostra té les seues voluntats. I fixeu-vos com l'autor, puntualment, va assenyalat les publicacions, els redactors, les aventures dels il·lustradors, i com sempre sortia una proposta i una via de finançament per fer-ho.

El temps que ha dedicat a registrar els documents, solament Alfred i M.^a Victòria ho sabran. Espigolar en aquesta història no era una tasca fàcil però ja havíem encetat un camí: en les trobades d'*Investigadors dels Quaderns Freinet*, a la Universitat Jaume I de Castelló. Un espai que ens ha facilitat la recerca dels temes del MCEP valencià i d'arreu de l'Estat. Quan començarem aquest model, en calia tenir una referència d'una escola totalment en valencià i així naixia, en 1968, l'escola Tramuntana. L'any de l'estatge de Sant Pau d'Albocàsser, en 1967, vam veure com anava a ser de difícil el camí i d'això també érem conscients. A l'escola pública també encetàvem noves vies, com podeu veure amb molts entrebancs, els atacs a l'escola de Barx, on la lluita serà sistemàticament programada des d'esferes oficials i publicitàries per negar el dret del valencià a l'educació serà una mostra.

El llibre d'Alfred també ens mostra que molts dels noms d'aquesta història de mestres d'ofici els trobarem també en altres entitats cíviques del seu entorn. Érem conscients que calia educar la societat, dinamitzant fonts d'estudi a nivell comarcal i local, crear espais cívics fora del món escolar. És així com molts de nosaltres entrem en l'entramat dels IDECO. Com en ells hem desenvolupat una tasca investigadora, hem trobat un espai per difondre cultura. També Alfred en sap molt d'aquesta vessant, la seua activitat a Picanya i a l'IDECO de l'Horta Sud n'és una bona mostra.

Molts de nosaltres, com Alfred jubilats, creiem que aquest llibre era una necessitat per mostrar la nostra trajectòria de deixar vies i petjades obertes en el camí de consolidar el model d'escola valenciana. Un model que amb el temps té un fort caràcter creatiu, autogestionador del treball a l'aula i una clara necessitat de fer de l'ensenyament de la llengua un fet viu, il·lusionant, si volem aconseguir una societat valenciana més justa i universal. Sabem que ens calen més canvis i

que estem en els moments crítics de les llengües que no tenen un estat al darrere. Seguir defensant-la i sobretot fer-la servir a tot arreu és el treball d'ara. Com diu Lluís Aracil: «Cap idioma no servirà si ningú no el fa servir, i tot idioma servirà si algú el fa servir». Benvingut siga el llibre aquest si també ens ajuda a pensar en aquests fets i recordar-nos els camins que encara ens cal recórrer. La passió que mostra el llibre és també la mostra del goig de compartir l'ofici de mestre, una passió expansiva entre els seus. I en el fons, el que el llibre ens ve a dir és com aquest col·lectiu d'ensenyants volíem i volem educar al nostre país i no solament a ell, sinó, educar al món.

FERRAN ZURRIAGA I AGUSTÍ

PRÒLEG

Mestres i impremta. En un intent d'explicar la relació entre aquestes dues paraules, que semblen tan allunyades l'una de l'altra, encetava el pròleg al llibre d'Alfred Ramos *Mestres de la impremta: el Moviment Freinet valencià (1931-1939)*, un magnífic volum que és la primera obra que recopila amb tant rigor com cura, la història dels pioners del moviment Freinet a les terres valencianes en els anys republicans. Eren temps en què el nostre Magisteri era avantguarda pedagògica i acudien d'altres països a conèixer les nostres experiències, quan les imprentes i les «coques de gelatina» escampades per tot arreu de les nostres escoles, en especial de les rurals, duïen a elles el goig d'aprendre de manera cooperativa i lliure. En ell, Alfred rescatava mestres i quaderns escolars; ens apropiava als noms i les escoles de mestres renovadors; ens permetia gaudir, gràcies a l'excel·lent edició del llibre, d'aquells entranyables quaderns plens de la màgia dels textos lliures, dels dibuixos avantguardistes, de la joia de compartir experiències en un temps quan la solidaritat era precepte constitucional.

He volgut recuperar-les per iniciar aquest segon volum, com un símbol de la seua continuïtat. Perquè Alfred ens presenta, amb el mateix rigor i cura, els avatars de les persones que s'il·lusionaren per incorporar de nou les pràctiques Freinet a les nostres escoles. I dona exacta i documentada resposta a qüestions que se'ns han plantejat quan esbrinem el dia a dia de les escoles durant la llarga nit del franquisme: no va haver-hi cap experiència que trencara amb la gris escola del nacionalcatolicisme?

Quan i com van tornar a ella les pràctiques renovadores? Quines van ser les mestres i els mestres que es van atrevir a insuflar, encara que suaument, alguns aires de llibertat? En les pàgines següents trobareu complida resposta.

Mestre ordenat i acostumat al treball minuciós, l'autor l'ha estructurat en quatre parts, que seguint un ordre cronològic, ens endinsen en una història, la del col·lectiu de mestres Freinet, un grup de jubilats ara i que, en aquells anys, eren joves apassionats per construir una nova societat i una nova escola.

En la primera part, sota el lema *El llarg camí cap al redreçament* (1939-1964) ens apropa a les característiques de l'escola del «no» en què es va convertir la de la dictadura franquista, empenyada en construir un model educatiu que suposara la desfeta del model republicà: adoctrinament catòlic front a laïcisme; subsidiarietat de l'estat front a aposta per la pública; segregació de sexes front igualtat; passivitat front a activitat; escola espanyola front a l'estrangeritzant i potenciadora de les característiques de cada territori. Estrangers i antiautoritaris eren Élise i Célestin, i les seues pràctiques s'esborraren de la nostra història escolar al mateix temps que es depurava i sancionava al Magisteri que les havia fetes possibles.

Tot seguit, en una segona, se'ns descriu la *Secció de Pedagogia de Lo Rat Penat*, refugi de mestres valencianistes que va servir d'aixopluc als nous i il·lusionats mestres que, insatsfets amb la seua formació, cercaven nous camins per posar dempeus una escola valenciana. Estem en aquells meravellosos anys 60 on, tal i com ens explica l'autor, destaquen dues dates significatives en dues poblacions franceses: 1962 a l'Arieja, i 1966, a Perpinyà. Són anys d'organització i, amb la nova dècada dels setanta, sorgeix *el grup Freinet* (1970-1973) descrit en una tercera part repleta d'esdeveniments, trobades, iniciatives... que ens condueixen a la quarta i darrera, que comença al 1974 quan es funda l'*Associació Espanyola per a la Correspondència i la Impremta Escolar* (ACIES), i es consolida un moviment local i internacional, etapa que es tanca, al 1977, amb la fundació del *Moviment Cooperatiu d'Escola Popular* (MCEP) autèntic nom del moviment Freinet.

No vaig a descobrir que hi ha darrere d'aquests noms i quina va ser la seua intensa actuació durant aquests simbòlics vint-i-cinc anys que comprenen el període estudiat. Alfred Ramos ho relata de manera excel·lent i Ferran Zurriaga i Manolo Civera ens fan, prèviament, un exquisit tast. La meua mirada, però, a diferència de la de tots tres, és des de fora, la d'una dona que no ha format part d'aquest relat, que no ha treballat en l'ofici de mestre, però que ha compartit moltes estones i experiències amb les seues i els seus protagonistes, tot i coincidint en la preocupació per la llengua, la renovació pedagògica i el redreçament i construcció del País.

Quins són els temes ací narrats que m'han sobtat, que m'han fet reflexionar des de les vivències i realitats d'una mestra de mestres del segle XXI?

Primer, la crítica constructiva a la deficient formació de les escoles Normals. Constatada la desfeta de la proposta republicana, conscients de la nul·la preparació pràctica aconseguida, no es resignen a no aprendre l'ofici de mestre i cerquen, de manera conjunta, una alternativa. Aprofiten totes les esclletxes del sistema per formar-se: les associacions com Lo Rat Penat (LRP), els vells mestres, els llibres amagats, els viatges a altres països o altres zones de l'estat. Davant una constatació negativa, una resposta positiva, encoratjadora. I que s'ha demostrat molt satisfactòria, eficient que es diria ara.

Després, l'aparició de vells i nous protagonistes, tots plegats, de manera que es pot continuar el fil invisible del llinatge de mestres republicans que el franquisme va voler trencar. Magnífica conseqüència de la immensa paciència d'Alfred és haver-nos proporcionat una llista amb més de quatre-cents noms, continuïtat del centenar dels de l'obra anterior. Cinc-centes persones unides per la passió d'ensenyar, protagonistes del nostre passat que hem de conèixer per construir el futur.

I, entre elles, les mestres. Perquè aquesta és una història protagonitzada, de manera majoritària, per dones, les mestres que, a més, desenvolupen un paper de protagonistes principals. En el punt de partida, el moment del Big Bang (1962-1964), com diu Alfred, trobem una dona, Christiane Jagueneau, que anima a Ferran a formar part del moviment. Élise Freinet estableix una relació epistolar molt afectuosa i propera amb el grup valencià. I en la llista de membres de la Secció de Pedagogia de LRP i d'assistents als primers estatges, jornades, cursos... apareixen, en un percentatge aclaparador, les mestres. És normal: estem parlant de l'escola i, ací som majoria. A més, el tema de l'educació afectiu-sexual serà un dels que des de finals dels anys 60, estarà present en debats, cursets, escoles d'estiu... Elles, les mestres que arriben a exercir una quíntuple militància: en la renovació pedagògica, en la militància política, en la formació de sindicats, en les associacions cíviques i en el moviment feminista. Consciència de classe, de país, d'opressió patriarcal. Compromís renovador en totes.

Destacaria, tanmateix, la relació dialèctica que van establir entre termes oposats, assolint la desitjada síntesi. Eren anys de formació marxista, i així trobem una dialèctica entre teoria i pràctica, entre discussions teòriques i tallers amb activitats concretes; entre pedagogs antics i moderns, entre l'espai local i l'internacional. Llargues sessions de debat sobre les propostes dels grans pedagogs; organització de tallers per experimentar, de manera pràctica, noves metodologies de la llengua, les matemàtiques, el medi natural i social; estatges del grup valencià i reunions amb altres de tot l'estat, assistència a trobades internacionals... tot ho gaudiren i de tot van traure profit.

I, per damunt de tot, les paraules. Els seus pedagogs de referència donaren una gran importància a la paraula com eina d'alliberament. Cal dominar les paraules i, en especial, la llengua pròpia. D'ací la reivindicació inseparable de l'ensenyament i aprenentatge de i en la pròpia llengua. Resseguim les seues petjades com pioners en la introducció del valencià en l'escola, primer de manera optativa, després col·laborant en la formació dels mestres que feren possible el seu aprenentatge en totes les escoles.

Per fer-lo possible, s'endinsaran en l'art de treballar-les, seran autèntics orfegues de les paraules i publicaran contes, recopilacions de relats, novel·les, per fer possible llegir en valencià. Fins i tot, ells i elles, que estaven en contra dels llibres de text, han de publicar textos que facen possible el seu ensenyament, de manera activa i atractiva, un episodi que Alfred ens narra gairebé en primera persona perquè va ser coautor de *El llibre de Pau* un dels textos pioners per l'aprenentatge del valencià.

Continuem amb les paraules per tal de proposar algunes per definir aquest grup, i en triem tres: moviment, passió, «fer pinya».

Moviment: sí, tal vegada és la paraula que millor defineix les persones d'aquest grup. A vegades massa... Fuster els anomenava *frenètics*, perquè semblava que no es podien aturar ni un moment. Però és el necessari moviment que segueix a la reflexió; la pràctica i l'activitat, que són conseqüència d'una proposta de treball per les aules vital i atractiva, contraposada a la passivitat i memorisme de la pedagogia tradicional imperant.

Passió: perquè són un col·lectiu de mestres apassionats pel seu ofici, per la seua llengua i pel seu país. Que intenten compaginar la renovació pedagògica i el compromís polític i social; la militància en la societat civil i en organismes professionals que, més enllà de reivindicacions corporativistes, intenten crear sindicats i associacions que reivindiquen una dignificació del seu ofici. Mestres que intenten revisar, donar aire a la flama apagada de la llengua i cultura valenciana, reviure-la.

Fer pinya: una expressió molt valenciana, utilitzada a sovint per Carme Miquel, que ens remet, més enllà de l'ajut i la cooperació en el treball, a un sentiment de compartir no a soles tècniques o idees pedagògiques, sinó també, i tal vegada això siga el més important, viatges, estatges, trobades, mirades, paisatges, cançons... que començaren en els anys 60 i continuen en els dimarts d'amical conversa en el 2022. Fer pinya, sempre.

Per finalitzar aquest pròleg, voldria remarcar que aquesta segona part de la història del moviment Freinet a les nostres terres està feta en base als testimonis orals i escrits dels autèntics *tresors vius* que són les i els mestres; dels documents escrits, «pamflets», fitxes, quaderns... dipositats en arxius privats i en el de la

Càtedra Enric Soler i Godes, especialitzat en el moviment Freinet, d'imprescindible i gratificant consulta; i, com és lògic coneixent la passió per la imatge de l'autor, per una magnífica recopilació de fotos, la majoria inèdites, que ens permeten resseguir l'evolució física dels seus protagonistes al mateix temps que la pedagògica. Unes imatges dels joves dels anys 60, on els cabells ens remetent a la modernitat de les barbes en ells i els cardats en elles; i que veiem com van transformant-se fins les actuals persones velles, serenes, que continuen amb un somriure il·lusionat perquè, com tothom sabem, amb el somriure, la revolta.

Igual que el primer, aquest és un llibre per llegir i consultar, per prendre notes. Imprescindible. D'eixos que t'obliguen a apropar-te a ells amb un bloc de *post-its*, per marcar pàgines i recuperar dates. Alfred ens torna a proporcionar una eina magnífica de treball, una obra de les que has de tenir sempre a mà, perquè cal comprovar o confirmar una dada, una data, un nom... i que, sobretot, incita a continuar el fil conductor de la pedagogia renovadora i les persones i experiències que la feren possible. És un esforç extraordinari per recuperar i oferir-nos noms i biografies; revistes i mestres... un autèntic diccionari enciclopèdic, però molt més que això. Sabem que prepara un tercer volum que ens remet a les dècades més actuals. Agraïm i felicitem l'autor per aquesta nova aportació, tan necessària per construir la història de l'escola valenciana, i li desitgem que veles i vents l'ajuden a arribar a bon port en la seua nova travessia.

Gràcies, mestre.

M.^a DEL CARMEN AGULLÓ DÍAZ

LLETRA D'AMICAL COOPERATIVA

Quan Alfred Ramos em va demanar que escriguera *Lletra d'amical cooperativa* perquè complementara la *Presentació* de Ferran Zurriaga i el *Pròleg* de Carme Agulló del llibre *L'Escola Moderna. El Moviment Freinet Valencià (1966-1977)*, la proposta em va honorar perquè, més enllà de l'amistat admire l'autor, el presentador i la prologuista com a persones i professionals. Ara bé, ho he de dir, amb la sol·licitud em vaig sentir discriminat positivament perquè hi ha molts companys del Moviment Freinet Valencià (MFV) que coneixen molt bé Alfred i escriuriem la *Lletra d'amical cooperativa* millor que jo. Dit això, l'afecte que m'ha unit a Alfred en els últims cinquanta-dos anys m'exigeix acceptar el privilegi i acompanyar-lo en la publicació del segon volum sobre la pedagogia freinetista, tal com ho faria una vesprada d'amical conversa al Centre Octubre de València.

Com relata Alfred, ell i jo entràrem al grup de mestres freinetistes de València en el Congrés de Montcada realitzat el juliol de 1970 i amb les nostres respectives companyes i mestres, Victòria i Paqui, vam travar una franca amistat i hem viscut algunes experiències inoblidables. Tots quatre hem format part del Grup de Llenguatge. Això vol dir que hem passat incomputables hores parlant de pedagogia en les sessions de treball que realitzàvem a les cases dels membres del grup, als estatges dels caps de setmana i als encontres i congressos anuals. Les nostres afinitats partien de l'amor a l'ensenyament per reformar l'Escola (tots quatre renunciàrem als estudis universitaris per dedicar-nos-hi), l'interés pel cinema (Alfred

ha codirigit dues pel·lícules i en sap un fum i jo he portat el Cineclub Musical de Sagunt), la llengua i la recuperació del valencià (fórem del Grup de Didàctica per elaborar els primers llibres de text del País), la història, la democràcia i la cultura (els dos ens hem involucrat en la gestió del Instituts d'Estudis de la nostra comarca (IDECO)... Algunes anècdotes repunten la nostra amistat: el dia que vam ser retinguts i fixxats per la Brigada Político-Social Franquista (BPS) a l'Escola Tramuntana, l'ajuda al Jutjat de València a l'hora d'inscriure el meu fill Roger el 1975, dos dies després de la mort del Dictador Franco, el viatge a Sierra Nevada, la visita a Vilanova de Prades, la cooperació en la gestió del Grup de Llenguatge, l'inici de les Escoles d'Estiu...

La nostra relació amical, que presa eixutament perjudica més que recolza la meua valoració positiva dels treballs d'Alfred, l'expose perquè s'entenga de quina manera vam viure i formar part del MFV. Certament, la xarxa dels mestres Freinet es teixia amb afinitats professionals i afectives. Al llibre, Alfred apunta la gran quantitat de parelles en què els dos membres eren mestres: Célestin i Élise, Carme i Jaume, Pilar i Rafa, Maria i Pep, Alfred i Victòria, Paqui i Paco, Ismael i Maria, Alfons i Carmina, Manolo i Paqui...; tot seguit cadascú de nosaltres ens convertíem en vectors que ampliàvem la xarxa en totes les direccions: amb les relacions afins del centre de treball, amb els mestres del poble, de la comarca i del País Valencià, de tota la península i encara d'Europa. Només al País Valencià Alfred n'ha aconseguit relacionar-ne quatre centenars. La metodologia de treball que va crear aquesta constel·lació de mestres es basava en uns principis tan senzills com revolucionaris. El mestre Freinet, ferit en un pulmó en la Primera Guerra Mundial, hagué d'adoptar procediments de treball escolar que poguera desenvolupar amb les seues deficiències físiques. Les seues limitacions eren compatibles amb els principis pedagògics: partir dels infants, aplicar una metodologia activa i impregnar l'escola de democràcia. Això suposava concebre l'Escola embolcallada de dues esferes: l'organització de la classe i la metodologia de treball. En el cas del MFV cal afegir una tercera esfera, la normalització del valencià en l'ensenyament. Alfred les explica magistralment, si bé les exposa documentalment i sincrònica, raó per la qual queden difuminades i per això les exposaré sintèticament com les he parlat moltes vegades amb ell amb amical conversa.

L'organització de la classe tenia la finalitat d'assumir la democràcia en la gestió de la classe i el centre amb l'objectiu que els alumnes apreciaren que una altra societat era possible. La tècnica Freinet que es proposava aquest objectiu era l'assemblea. La realitzàvem cada setmana per abordar temes com la formació dels equips, la disposició mobiliària i ornamental, les normes de funcionament de la classe, el nomenament de responsabilitats (cartell de Propostes, Felicitacions

i Crítiques), preparar les eixides, donar compte de la cooperativa de material... En aquest sentit el treball d'Alfred arreplega moltíssima informació i el lector pot entendre que el MFV estava format per mestres procedents de l'esquerra i de les capes populars. Al llarg de cinquanta anys no he vist mai que el MFV refusara cap mestre per la seua ideologia o religió. Això sí, les premisses democràtiques i tolerants dels seus components evitaven la presència de mestres tradicionals, integristes i reaccionaris. No és això la columna vertebral d'Europa? La filosofia occidental és un feix d'aportacions des del segle VI aC ençà que ha anat conformant el coneixement i la base de les ideologies. Esmente els principals pensadors on el lector trobarà mestres insignes: Pitàgores, Parmènides, Heràclit, Sòcrates, Plató, Aristòtil, Averroes, Maimònides, Ramón Llull, Martí Luter, Baruch Spinoza, René Descartes, Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Hegel, Karl Marx, Mikhaïl Bakunin, Charles Darwin entre molt d'altres. Fou, però, l'idealista alemany Friedrich Krause (1781-1832) de qui beuen Julián Sanz del Río i Francisco Giner de los Ríos i s'accepta que canvià el concepte de formació a Espanya. Tothom assumeix que la *Institución Libre de Enseñanza* (ILE) fou el final de l'Espanya negra, distinció que comparteix ben segur amb l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia. Això sense entrar en els pedagogs i psicòlegs, també de totes les ideologies: Sigmund Freud, Henri Wallon, Édouard Claparède, Maria Montessori, Anton Makàrenko, Jean Piaget... Tot i això, el que caracteritza l'Escola a València, Catalunya i les Illes de la resta de l'estat és la identitat lingüística, de manera que la gran aportació del MFV a la renovació de l'Escola ha estat la recuperació del català. A les escoles de la impremta dels anys trenta i el MFV de la segona meitat del segle XX trobem plantejaments de tota mena de filosofies: socràtics quan proposem l'Estudi del Medi i les colònies; del romanticisme quan fomentem la lliure expressió; del racionalisme quan classifiquem les bestioles i les plantes; del lul·lisme quan fem del valencià el sisé sentit, i encara d'experiències tan distants com l'escola de Summerhill d'Alexander Neill, l'escola de Barbiana de Lorenzo Milani, la Pedagogia de l'alliberament de Paulo Freire... Totes les aportacions tenien algun aspecte positiu, menys el nacionalcatolicisme que ens ancorava a l'escola tradicional.

La metodologia del MFV pretenia canviar l'escola tradicional: autoritària, receptiva, catequística... i en això s'aplicaren molt: Ferran Zurriaga, Carme Miquel, Pilar Calatayud, Roser Santolària, Mercé Viana, Adela Costa, Vicent Moliner, Tere Pitxer... El canvi es concretava amb l'aplicació de les tècniques didàctiques del dibuix lliure, el text lliure, la correspondència, la revista, l'assemblea, l'estudi del medi... Totes les tècniques Freinet connecten en la concepció lúdica del treball i poden ser practicades per cadascun dels infants i poden ser socialitzades a

nivell de la classe. Ferran Zurriaga ha estat l'iniciador del grup cooperatiu i el pal de paller de l'expansió de les tècniques Freinet al País Valencià. La difusió de les tècniques va progressar geomètricament perquè, quan s'explicaven als mestres i les practicaven, s'adherien al MFV i es convertien en propagadors. El text lliure (producció, arrodoniment i explotació) era el principi d'un procediment complex i interessant. Els textos s'intercanviaven amb els corresponents i/o s'enquadraven i es guardaven a la biblioteca de l'aula; però els freinetistes solíem imprimir els textos en qualsevol dels procediments a l'ús i es formaven les revistes escolars, les quals arribaven a les cases. La revista proporcionava satisfacció i complaença en els alumnes i les famílies. Encara més, els textos lliures s'explotaven didàcticament i amb això el text centrava l'interés del grup i es creava un projecte de treball. Totes les informacions aportades per la classe es passaven a net i es confeccionava una monografia, la qual formava part de la Biblioteca de Treball (BT). Cal apreciar que aquesta segona fase es trobava a la vora de l'Estudi del Medi; és a dir, fer del medi l'objecte d'estudi, tècnica que necessitava la implicació de famílies, mestres i alumnes perquè suposava eixides continuades de l'aula per recollir informació oral de la gent del poble, per fer treball de camp i extraure imatges (dibuixos) i dades de les estructures urbanes, del camp, del riu, de les muntanyes, de la vegetació, de la fauna... mitjançant l'observació i amb aparells (metre, lupa, ferramentes...). A nivell bàsic el Càlcul Viu i els quaderns autocorrectius es convertien en materials instrumentals. En l'Estudi del Medi és fonamental el treball de biblioteca per extraure informació elaborada de llibres familiars i arxius locals. L'Estudi del Medi prescindia dels llibres de text i mitjançant la metodologia s'elaboraven BT o/i la revista escolar es convertia en una publicació d'estudis locals. La tècnica de l'Estudi del Medi és bàsicament la metodologia dels projectes de recerca de final de curs en l'ESO i Batxillerat.

La recuperació del valencià a l'Escola fou la tercera gran esfera que emprengué el MFV, per una banda com a llengua d'ús dels mestres i al mateix temps com a llengua d'aprenentatge. La recuperació de la llengua s'inicià fonamentalment en el segle XIX amb la Renaixença amb l'obra de: Manuel Civera, Josep Bernat i Baldoví, Marià Aguiló, Teodor Llorente, Àngel Guimerà, Narcís Oller, Victor Català... i mestres que ens marcaren el camí: Rosa Sensat, Pau Vila, Carles Salvador, Soler i Godes, Empar Navarro, Angeleta Ferrer... Carme Miquel fou la primera persona a unir-se a Ferran en la Secció de Pedagogia de LRP. Alfred explica amb detall com Carme va escriure el llibre per a joves *Un estiu a la Marina Alta*, com Ferran va publicar el llibre didàctic *Veles i Vents* amb il·lustracions de Manolo Boix. Ella fou l'ànima que dirigia la concepció lingüística amb l'estol de companys que l'arropàvem. Amb ella, Paqui i Tudi iniciaren la immersió

lingüística; va crear el Grup de Didàctica del Valencià, el qual fou requerit pel conseller Barceló per elaborar els temes perquè els mestres valencians tingueren materials de suport en les classes. Des del Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma va expandir la formació de mestres mitjançant els cursos de Carles Salvador i fou la primera presidenta d'Escola Valenciana, institució que desenvolupa la tasca escolar més transcendental del País Valencià. En el tercer volum, ben segur Alfred s'estendrà a descriure la creació i la tasca d'Escola Valenciana.

Tot això és el camp que ha treballat Alfred Ramos en el llibre que tens a les mans. És un estudi molt complet perquè arreplega pràcticament tot el que sabem dels grups i de les persones que han protagonitzat el MFV i els de l'estat i molts d'Europa. Ho estudia rigorosament a partir de documents escrits, fet que revela posicionaments, de vegades sorprenents, i dota el treball de credibilitat. Com no podia ser d'una altra manera, ha resultat un treball extens i molt complet, fins al punt que avui és difícil afegir més informació. Segurament s'aniran descobrint documents i experiències, però el lector pot tindre la completa seguretat que s'ha recollit allò més substanciós. Per tot això, Alfred, t'agraesc que ens hages regalat la història del Moviment Freinet Valencià també dit Escola Moderna Valenciana que tant ens ha ocupat.

Considere que el llibre és la història del MFV entre els anys 1962 i 1977 i crec que és fonamentalment un tractat sobre l'obra de dos grans pedagogs valencians, Ferran Zurriaga i Carme Miquel que van ser capaços de teixir cooperativament una xarxa educativa immensa. Llur tasca, realitzada amb esforç i de franc, és sens dubte la major que al País Valencià s'ha desenvolupat mai. Espere que la consciència dels polítics, de la Universitat i de la societat valenciana sabran reconèixer els seus mèrits.

Finalment he de dir que Alfred Ramos ha escrit *L'Escola Moderna. El Moviment Freinet Valencià (1962-1977)* com cap dels membres del grup de mestres ho podia fer per distanciament, disposició, capacitat i experiència. Alfred ha estat capaç de distanciar-se del protagonisme i escriure molt bé la història de l'Escola Moderna del País Valencià.

Felicitats, amic.

MANUEL CIVERA I GÓMEZ